

Menneisyyden itsenäisiä naisvalokuvaajia

Mervi Löfgren (Autti)

Minulla on missio, jossa näen valokuvaajan ja valokuvaamoapulaisen työn yhtenä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun naisammateista. Kerroin siitä Minna Canthin ja tasa-arvon päivänä 19.3.2019 Suomalaisen Naisliiton Tornion yhdistyksen järjestämässä tilaisuudessa.

Valokuvaajanaisten tarina alkaa 1850-luvun puolivälistä, jolloin valokuvassa käyminen käyntikorttikuvien myötä lisääntyi. Valokuva oli uusi tuote, ja naiset tarttuivat hanakasti toimeen, sillä ammattikuntajärjestelmä ei kahlinnut valokuvaajan ammattia. Naisten tulo alalle oli siis mahdollista jo ennen elinkeinovapautta 1879, jolloin molempia sukupuolia koskeva elinkeinovapaus tuli voimaan. 1800-luvun loppupuolella naisvalokuvaajia oli noin kymmenesosa. Naisvalokuvaajilla on pitkä, aika lailla kirjoittamaton historia. Joitakin heistä Lapissa on kuitenkin nostettu esiin kuten Mia Green (1870–1949) Haaparannalla, Ida Björn (1878–1953) Torniossa ja Hildur Larsson (1882–1952) Rovaniemellä. Itse olen tutkinut *Rovaniemen Valokuvaamossa* työskennelleitä Lyyli ja Hanna Auttia.

Ensimmäisiä naisammattiteja olivat piian, opettajattaren, sairaanhoitajattaren, posti- ja pankkineitien ammatit – ja valokuvaajan ammatti. Perhe-elämä ja ansiotyö eivät sopineet yhteen, ja suuri osa naisvalokuvaajista ja muista valokuvaamojen naispuolisista työntekijöistä oli naimattomia. Ateljeekuvausta pidettiin arvostettuna, kunniallisena ja taiteellisenä käsityöammattina, ja sen katsottiin sopivan naisille paremmin kuin miehille koska naisilla oletettiin olevan enemmän ymmärrystä kauneuden päälle. Heitä myös pidettiin miehiä parempina ihmisten käsittelyssä herkässä kuvaustilanteessa. Naisten suurta määrää alalla selittää myös valokuvauksen tekniikkaan liittyvä käsityö siinäkin mielessä, että lasinegatiivit vaativat paljon käsityönä tehtävää korjailua, retusointia. Se oli taitavaa kättä ja tarkkuutta vaativaa työtä. Halpa naistyövoima mahdollisti kohtuuhintaiset muotokuvat: valokuvaus oli mitä suurimmassa määrin käsityöajan massatuotantoa.

”Meidän mitättömät minämme” vastaavat miesvalokuvaajalle

Naiset olivat aktiivisia Suomen Ammattivalokuvaajain liiton toiminnassa. Liitto perustettiin vuonna 1919, ja sen tarkoituksena oli valokuvaajien yhdistäminen, edunvalvonta sekä ”taloudelliset että tietopuoliset pyrinnot” eli hinnoittelun yhdenmukaistaminen ja koulutus. Vuonna 1923 liittoon kuului 96 jäsentä, joista puolet oli naisia ja puolet miehiä. Tämä on jo selkeä esimerkki siitä, että

sukupuoleen liittyvät traditiot eivät kalvaneet jäsenkuntaa – ainakaan ylenpalttisesti. Kun valokuvaamossa työskenteli vielä kopisteja ja apulaisia, jotka olivat pääosin naispuolisia, oli valokuvaamoalalla työskentelevistä reilusti yli puolet naisia: “...jo päältä katsoen voisi sanoa, että Suomessa on tällä alalla naisten enemmistö”, kirjoitti nimimerkki S. ammattilehdessä. Tilanne oli samankaltainen myös muissa pohjoismaissa.

Suomen Ammattivalokuvaajain liiton toimintaan osallistui väkeä ympäri Suomen: ”Olipa joukkoomme osunut entisiä ja uusia ystäviä Lapin raukoilta rajoilta, aina Kemijärveltä ja Rovaniemeltä asti.” Ihan harmonista nais- ja miesvalokuvaajien yhteiselo ei kuitenkaan ollut. 1920-luvulla kilpailu oli kovaa, ja joidenkin mielestä taloudellisessa noususuhdanteessa entistä edullisempi ja toisaalta helppokäyttöisempi tekniikka mahdollisti valokuvaamon perustamisen liian helposti.

Asenneilmapiiriä kuvaa *Suomen valokuvaaja* -lehdessä vuonna 1923 ilmestynyt sanailu. Nimimerkki N.N. kirjoitti kannanoton ”Nainen valokuvaajana”, jossa hän kysyi: *Lieneeköhän nainen luotu valokuvaajaksi vai ovatko naiset luoneet itse itsensä siksi? Onkohan heillä edellytyksiä valokuvausammattiin niin suuressa määrässä kun päältäpäin näyttää?* ”Lukuisa naisjoukko” kokouksissa lienee ärsyttänyt häntä, koska *jo oppiaikansa huomaa heistä jonkunlaista pintapuolisuutta*. N.N. koki, että naisilla ei suinkaan ollut *vakavampia pyrkimyksiä* valokuvaajan uralle. Jopa kisällinkirjan saaneet olivat hänen mielestään aikaansaamattomia, huolimattomia, edesvastuuttomia, neuvottomia, epäitsenäisiä, epätäsmällisiä ja omintakeisuuttakin puuttui. Vielä hän syytti naisväkeä valokuvahintojen halpuudesta. Tämä oli varsinkin naimattomien naisten vika, sillä *yksinäinen nainen elää omaa itseään varten*. Kirjoittajan puolustukseksi voi sanoa, että hän halusi keskustelua asiasta: *Seuraava puheenvuoro naisille!*

Jo seuraavassa numerossa olikin naisen, nimimerkki S.:n vastaus miesvalokuvaajan vihamieliseen purkaukseen. S.:n mielestä *nainen monilla muillakin aloilla on asettunut elämänsä huoltajaksi ja vastaajaksi ja on tunnettu jokseenkin itsenäiseksi*. Valokuvaajana hän voi *työskennellä itsensä riippumattomaan asemaan*. Apulaisasiasta kirjoittaja viittasi omiin kokemuksiinsa: *miesapulainen omaa kyllä vallan samat heikkoudet, mutta hänelle vaan on maksettava palkkaa puolta enempi*. Hintakysymystä hän kommentoi muutenkin: *millään alalla, jossa naiset ja miehet tekevät samaa työtä ei nainen ole yhtä korkeasti palkattu kun mies. Se on ilmiö, jota sairastaa koko yhteiskunta*. Minna Canthin sanoin ”naiskysymys ei ole ainoastaan naiskysymys vaan ihmiskunnan kysymys.”

Lopuksi S. totesi, että valokuvausala oli ikävä kyllä naisistunut: *vuoroviljelys olisi virkistävämpää. Hän toivoi valokuvausalalle sivistyneitä miehiä. Tutkijoita, tienraivaajia tarvitaan, mies alotteita tekemään ja nainen niitä jatkamaan.* Hän painotti yhteistyötä: olemme valokuvaajia, emme mies- tai naisvalokuvaajia. *Sillä ikäväksi se teillekin kävisi, jos meidän mitättömät minämme kokouksista häviäisi.*

Myös nimimerkki Skrapo vastasi miesvalokuvaajan hyökkäykseen: *kun N.N. kirjoitusta luin rivin, luin kaks' vereni tunsin kuumemmaks'.* Skrapo kritisoi miesten täydellisyyskuvaa itsestään: *valokuvausalalla kysytään kestävyyttä ja kärsivällisyyttä, joiden yli mies mieluummin hyppää.* Naisilla taas oli enemmän kärsivällisyyttä ja sitkeyttä, ja *he ovat omalla työllään, kättensä työn tuloksena ja etevyydellään saaneet oman liikkeen.* Skrapo suosi hyväpalkkaisia miesapulaisia, joiden suurimpana innostuksena oli miesseura ja kapakka niin että kirjoittaja joutui tekemään heidänkin työnsä. Yhden ainoan tunnollisen miesapulaisen Skrapo tunsi, *mutta hän ei ollutkaan mikään oikea miehen alku vaan n.s. "mamselli", joka aina puhui vaatteistansa, hatustansa ja kepeistänsä.* Kirjoittaja kehotti naisia kokouksiin ja kursseille *sankoin joukoin, mitä olisi siellä ilman meitä.*

En ole kiinnostunut varsinaisesti siitä polkivatko naiset hintoja vaan siitä, *miten* asiasta puhutaan. N.N.:n puheenvuorossa ilmenee mestariuden kaikkitietävä diskurssi eli puhetapa. Nimimerkki S. pyrki puheenvuorossaan selvästikin suojelemaan liiton yhtenäisyyttä. S. oli mitä luultavimmin Tyyne Savia, joka omisti Atelier Parisin Helsingissä. Hän kuului yhdistyksen perustajajäseniin ja oli aktiivinen kouluttajana. Skrapo taas "antoi palaa" kirjoittamalla rohkeasti, suoraan ja yhtä ilkeästi kuin keskustelun aloittanut miesvalokuvaaja.

Tilanne valokuvausalalla oli lähtökohtaisesti mielenkiintoinen. Järjestötoiminnassa miesvalokuvaajat eivät voineet olla ottamatta huomioon naisvalokuvaajia, koska heitä oli yhtä paljon. Se ei kuitenkaan ollut helppoa, mistä N.N.:n purkauskin kertoo silloin kun naiset koettiin uhkaksi. Miesten saattoi olla vaikea asettua naisvalokuvaajan koulutettavaksi. Kaiken kaikkiaan valokuvaajanaisten toimet olivat maskuliinisena pidetyn "apparaatin" eli kameran hallinnan ja käytön kautta sukupuolirajoja rikkovia. Toisaalta naishistoriaa kirjoitettaessa menneisyyden naisten toiminnan esittämisen rinnalla haastavia ovat myös kysymykset naisten alistuksesta, vaientamisesta, vähättelystä ja sukupuolijärjestelmän jatkuvuuksista. Ne olivat läsnä valokuvaajan ammatissakin, mikä tulee ilmi edellisistä kannanotoista.

Etsimessä neitikulttuuri

Emotionaalisesti vaikuttavat valokuvat voivat vaikuttaa näkemyksiin menneisyydestä niin voimakkaasti, että ne sulkevat ulkopuolelleen menneisyyden moninaisuuden. Ymmärsin näin käyneen Lapin sodassa tuhotun Rovaniemen historiassa. Valokuvat raunioista, hävityksestä ja ankeudesta nimittävät paikkakunnan menneisyyttä. Lyyli (1898–1950) ja Hanna (1901–1996) Auttin ja heidän aikalaistensa sotaa edeltävä aika on jäänyt hävityksen näkymien alle myös mentaalisesti.

Auttin neidit toimivat valokuvaajina perustamassaan Rovaniemen Valokuvaamossa. Pääasiallisina lähteinäni ovat olleet heistä otetut albumikuvat ja heidän ottamansa kuvat muista ihmisistä. On paradoksaalista, että Lyylin ja Hannan omat valokuva-albumit tuhoutuivat sodassa, mutta siitä huolimatta pystyin kokoamaan heidän nuoruudenvuosiensa valokuvista laajan, noin tuhannen valokuvan arkiston.

Olen tietoisesti kirjoittanut ja kuvannut naishistoriaa, jossa tunnistetaan myös menneisyyden naisten erilaisuus. Osa tekijän eettistä pohdintaa on näkökulman valinnan tunnistaminen: ottamalla päähenkilöiksi porvaristoon kuuluvat naimattomat naiset (joita Lyyli ja Hanna edustivat) suljen pois tai asetan sivuhenkilöiksi naimisissa olevat naiset, miehet ja lapset sekä luokka-asemaltaan erilaiset ihmiset. Toisaalta ylempiin sosiaaliluokkiin kuuluvat naiset eivät myöskään olleet toistensa kaltaisia. Tutkimuksen kuluessa paljastui esimerkiksi Lyyli ja Hanna Auttin velkataakka heidän lunastettuaan kotitalonsa itselleen. Heidän tarinansa avaa porvarisluokan naisten elämän monia puolia: ”vapaus” ei tullut heille perintönä tai lahjoituksena.

Minua kiinnostavat ne yhteiskunnalliset ja kulttuuriset reunaehdot, joiden mukaan eritoten porvariskulttuuriin kuuluvien naimattomien naisten oletettiin toimivan. Menneisyydessä eläneistä sukulaisnaisistani löytyi juuri *neitiys*, jonka neitikulttuuriksi kaikkine mahdollisuuksineen – mutta myös vastustuksineen. Käsité neitikulttuuri purkaa naimattomiin naisiin kohdistunutta halveksuntaa ja epäluuloa. Se tuli välillisesti esiin itseänikin tutkimuksen alussa hieman hymyilyttäneessä *Auttin neidit* -nimityksessä.

Positiivisimmillaan neitikulttuuri avasi naisten mahdollisuuksia riippumattomuuteen, itsemääräämisoikeuteen ja liikkumiseen. Valokuvaajan ammatti emansipoi naisia: maskuliinisia merkityksiä sisältävä kamera oli turvana ateljeen ulkopuolella kuvatessa. Lyyli ja Hanna

matkustivat Petsamoon ensimmäisten joukossa vuonna 1921, ja vuosikymmenen lopulla he matkasivat Pariisiin.

Neitikulttuurin konkreettinen ilmentymä oli naimattomien naisten määrä, joka 1900-luvun alusta lähtien alkoi lisääntyä. Auttin neitien valokuvausuran alussa 1920-luvulla naimattomien naisten määrä oli suurimmillaan: yli 20-vuotiaita naimattomia naisia oli noin 35 prosenttia naisista. Kolmasosa naisista ei koskaan mennyt naimisiin. Tutkimukseni alussa oletin Auttin sisarten naimattomuuden olevan harvinaista, mutta se olikin jopa tyypillistä.

Valokuvaajan ammatissa nykyistäkin voimakkaampi jako naisten ja miesten töihin rikkontui, ja käsityöläisyyteen perustuvaa teknistä ammattia saattoivat harjoittaa molemmat sukupuolet. Tähän mahdollisuuteen naiset tarttuivat ainakin Rovaniemellä, jossa lähes kaikki 1900-luvun alussa toimineista valokuvaajista oli naisia. Valokuvauskenttä antoi tilaa myös varattomammista lähtökohdista tuleville naisille, ja ahkeruudella ja kyvykkyydellä he saattoivat edetä apulaisesta valokuvaajaksi. Valokuvaajan ammatti mahdollisti myös Lyyli ja Hanna Auttin itsenäisyyden.

Rovaniemi, joka Ilmari Kiantoon viitaten ei ollut kylä eikä kaupunki, edesauttoi omassa kaksijakoisuudessaan tutkimukseni neitien olemista ”luovassa marginaalissa”. He saattoivat ottaa monia epäsovinnaisia valokuvia, joista välittyy ilo ja hauskanpito. Kuvat rikkovat vallattomalla tavalla ateljeevalokuvassa olemisen konventioita, asetelmallisuutta, ankaruutta ja jäykkyyttä. Valokuvat kertovat myös neitien siirtymisestä roolista toiseen, jolloin heidän toiminnan tilansa avartui vakavasti otettavasta ammattilaisesta kohti ilottelua. Kuten Minna Canth kirjoitti: ”Nuoruus on ilon ja runouden aikaa. Runous tuottaa iloa, ilo runoutta. Ja ilo on välttämätön, terveellinen sekä sielulle että ruumiille.”

Auttin neidit olivat ”uusia naisia” kotikutoisessa elämäntyylissään, ja heidän valokuvistaan välittyvät viestit purkavat pohjoiseen yleisesti liitettyä periferisyyttä ja takapajuisuutta. Paikallisesti kuvat purkavat menneisyyden näkemistä ahdistavina raunioina. Kun tarkastelen valokuvaajanaisia 1900-luvun alussa Rovaniemellä, piirtyy kokokuvaan kytkös naisten naimattomuudesta ja valokuvaajan ammatista. Niiden molempien yhteydessä voi puhua moniulotteisesta käsitteestä vapaus – joka tosin oli diskurssien rajaamaa ja säätelemää – mutta välitila kumminkin. Se piti sisällään monia uusien toiminnan tilojen, ja myös vastarinnan, mahdollisuuksia.

Perustuu väitöstutkimukseeni Autti, Mervi: *Etsimessä neitikulttuuri. 1900-luvun alun valokuvaajanaisia Rovaniemellä* (2010)

Kirjallisuutta

Davis, Natalie Zemon: *Kolme naista kolme elämää 1600-luvulla* (1997)

Frigård, Johanna: Emmi Fock – Valokuvauksen ammattinainen. *Naistutkimus–Kvinnoforskning* 2/2004.

Hirn, Sven: *Kameran edestä ja takaa. Valokuvaus ja valokuvaajat Suomessa 1839–1870* (1972)

af Hällström, Catherine: Naisvalokuvaajia Suomessa 1859–1879. Teoksessa *Valokuvan taide. Suomalainen valokuva 1842–1992* (1992)

Ijäs, Minna: Esittää ja esittäytyä. Ihmisiä valokuvamuotokuvissa 1920-luvulla. Teoksessa *Välissä. Valokuvat ymmärtämisen välineinä* (2009)

Kianto, Ilmari: *Punainen viiva* (1909)

Knape, Gunilla: Some notes. Teoksessa *Women photographers – European experience* (2004)

Kotiliesi: Minna Canthin ajatukset pysäyttävät yhä: ”Naiskysymys ei ole ainoastaan naiskysymys vaan ihmiskunnan kysymys” (2019) <https://kotiliesi.fi/>

Saraste, Leena: *Valokuva tradition ja toden välissä* (1996)